

Measuring the Impact of Diversity of Economic Activities on the Sustainability of Rural Development (Case Study: Pivjane Rural District of Mashhad County)

Maryam Ghasemi ^{1,*} and Ismail Shakoori Fard ²

¹ Department of Geography, Faculty of Literature and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

² Master of Geography and Rural Planning, Faculty of Literature and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

* Corresponding author, Email: magh30@um.ac.ir

Receive Date: 12 September 2019

Accept Date: 13 February 2021

ABSTRACT

Introduction: One of the most important strategies presented in the framework of the model of sustainable rural development is the diversification of economic activities. It seems that the diversity of economic activities provides a basis for reducing the negative effects of instability in social, economic and environmental dimensions, which is effective in achieving sustainable rural development.

Objectives: Due to the existence of various instabilities in different dimensions in rural areas, the present study investigates the impact of diversity of economic activities on the sustainability of rural settlements.

Methodology: Due to the nature of the work, the research method was descriptive-analytical based on field and document research methods. The dependent variable is "sustainable rural development" in three dimensions of economic, social and ecological and the independent variable is "diversity of economic activities". It was examined separately for agricultural and non-agricultural sectors. The scale of all indicators and research variables is ratio. The data were quantified using a questionnaire for local experts (rural mayors and members of the Islamic Council of the village) in 21 villages with more than 100 people.

Geographical Context: The geographical territory corresponds to all rural settlements of Pivjane Rural District in Ahmadabad section of Mashhad city.

Result and Discussion: The results showed that the diversity of non-agricultural economic activities is not really provided in rural areas and only 27.8% of rural employees are engaged in non-agricultural occupations. For this reason, in the regression model, the diversity of non-agricultural activities remained outside the model and the diversity of agricultural activities remained in the model. In this test, the diversity of agricultural activities has been effective on the sustainable development of rural settlements, so that by increasing a standard deviation in the variable of diversity of agricultural activities, sustainable development has increased by 0.43.

Conclusion: Considering the importance and role of non-agricultural activities, the development of job opportunities in industry and services need to be promoted in order to achieve sustainability in various dimensions.

KEYWORDS: Diversity of economic activities; sustainable rural development; PivehJan dehestan; Mashhad County

سنجش میزان اثرگذاری تنوع فعالیت های اقتصادی بر پایداری توسعه روستایی (مطالعه موردی: دهستان پیوه ژن شهرستان مشهد)

مریم قاسمی^{۱*} و اسماعیل شکوری فرد^۲

۱. استادیار گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

۲. کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

* نویسنده مسئول، Email: magh30@um.ac.ir

تاریخ دریافت: ۲۱ شهریور ۱۳۹۸

تاریخ پذیرش: ۲۵ بهمن ۱۳۹۹

چکیده

مقدمه: یکی از مهمترین استراتژی های ارائه شده در چارچوب الگوی توسعه پایدار روستایی، تنوع بخشی فعالیت های اقتصادی است، به نظر می رسد تنوع فعالیت های اقتصادی زمینه را برای کاهش اثرات منفی ناشی از ناپایداری در ابعاد اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی فراهم می آورد و در تحقق توسعه پایدار روستایی موثر است.

هدف: با توجه به وجود ناپایداری های متعدد در ابعاد مختلف در نواحی روستایی، مطالعه حاضر به بررسی میزان اثرگذاری تنوع فعالیت های اقتصادی بر پایداری سکونتگاههای روستایی می پردازد.

روش شناسی: روش تحقیق با توجه به ماهیت کار، توصیفی-تحلیلی مبتنی بر روش های میدانی و اسنادی بوده است. متغیر وابسته «توسعه پایدار روستایی» در سه بعد اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی و متغیر مستقل «تنوع فعالیت های اقتصادی» است که به تفکیک بخش های کشاورزی و غیرکشاورزی مورد بررسی قرار گرفت. مقیاس کلیه شاخص ها و متغیرهای تحقیق نسبی است. داده های مورد بررسی به کمک پرسشنامه خبرگان محلی (دهیار و اعضای شورای اسلامی روستا) در ۲۱ روستای بالای صد نفر کمی گردید.

قلمرو جغرافیایی: قلمرو جغرافیایی منطبق بر کلیه سکونتگاههای روستایی دهستان پیوه ژن در بخش احمدآباد شهرستان مشهد است.
یافته ها: نتایج نشان داد تنوع فعالیت های اقتصادی غیرزراعی به معنای واقعی در نواحی روستایی ایجاد نشده و تنها ۲۷٫۸ درصد شاغلین روستایی در مشاغل غیرزراعی مشغول به فعالیت هستند. به همین دلیل در مدل رگرسیونی تنوع فعالیت های غیرکشاورزی از مدل خارج و تنوع فعالیت های کشاورزی در مدل باقی ماند. در این آزمون تنوع فعالیت های کشاورزی بر توسعه پایدار سکونتگاههای روستایی موثر بوده است به طوری که با افزایش یک واحد انحراف استاندارد در متغیر تنوع فعالیت های کشاورزی، توسعه پایدار به اندازه ۰٫۴۳ افزایش یافته است.
نتیجه گیری: با توجه به اهمیت و نقش فعالیت های غیرزراعی، توسعه فرصت های شغلی در بخش صنعت و خدمات به منظور حصول پایداری در ابعاد مختلف در نواحی روستایی ضروری است.

کلیدواژه ها: تنوع فعالیت های اقتصادی؛ توسعه پایدار روستایی؛ دهستان پیوه ژن؛ شهرستان مشهد

مقدمه

امروزه نواحی روستایی در کشورهای در حال توسعه، از جمله ایران با چالش‌های متعددی از قبیل فقر، بیکاری، پایین بودن درآمد، تخریب محیط زیست، تداوم نابرابر در توزیع فرصت‌ها و منابع میان نواحی شهری و روستایی، تأکید زیاد بر استفاده از منابع پایه طبیعی و نظایر آن دست به گریبان هستند این ساختار بیانگر عدم موفقیت راهبردهای گذشته توسعه روستایی جهت ارائه راه حل موفقیت‌آمیزی به منظور برطرف ساختن آنها است (رضوانی و اکبرپور سرانسانک‌نورد، ۱۳۹۰، ۸۴-۸۵). چرا که راهبردهای گذشته در توزیع منافع حاصل از رشد و توسعه موفق نبوده و منجر به تشدید چالش‌های مذکور گردیده است (عظیمی، ۲۰۱۳، ۱۹۸۶). از این رو، برای غلبه بر مسائل اقتصادی-اجتماعی پیش‌روی جوامع روستایی در چند دهه اخیر رویکرد متنوع‌سازی اقتصاد روستایی به عنوان یکی از راهبردهای مهم توسعه روستایی مورد توجه برنامه‌ریزان قرار گرفته است.

تنوع بخشی به منابع معیشتی، کوششی است که توسط افراد یا خانواده‌ها به منظور یافتن روشهای تازه برای کسب درآمد و مقاوم شدن در برابر شوک‌های بیرونی انجام می‌دهند. تنوع بخشی اقتصاد در نواحی روستایی هم می‌تواند در زمینه‌ی زراعی یعنی تولید چند محصول کشاورزی یا محصولات باارزش و هم در حوزه‌های غیرزراعی یعنی راه‌اندازی یک فعالیت اقتصادی کوچک، یا برگزیدن منابع درآمدی غیرزراعی مانند کارگری روزمزد و ... اتفاق افتد (خاتون و روی^۱، ۲۰۱۲، ۱۱۶). با توجه به محدودیت فرصت‌های شغلی در نواحی روستایی کشور، در حال حاضر گذار از رهیافت تک‌بخشی کشاورزی به راهبردی جامع، چندبخشی و منطقه‌محور ضروری است.

اغلب نظریه‌پردازان توسعه، در چارچوب الگوی توسعه پایدار روستایی «رویکرد متنوع‌سازی» را پیشنهاد نموده‌اند. زیرا این سیاست موجب کاهش اثرات منفی ناشی از ناپایداری در ابعاد اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی از طریق رعایت اصل تنوع فعالیت‌های اقتصادی در مناطق روستایی می‌گردد. استفاده از این رویکرد، ثبات و پایداری ساختارهای اقتصادی و به دنبال آن اجتماعی و زیست محیطی روستا را تسهیل خواهد نمود. در حال حاضر این استراتژی در کشورهای پیشرفته و در حال توسعه و از سوی سازمان‌های بین‌المللی مورد تأکید و توجه قرار گرفته است. "تنوع اقتصادی در مناطقی که اقتصاد آن متکی بر کشت واحد است، اهمیت بیشتری دارد زیرا ایجاد اشتغال غیرکشاورزی، علاوه بر تقویت پایه‌های اقتصاد روستایی، مانع از مهاجرت روستاییان خواهد شد. از دهه‌ی ۹۰ میلادی و با معرفی چارچوب‌های معیشت، مبحث تنوع بخشی منابع معیشتی نواحی روستایی کشورهای در حال توسعه، وارد متون و پژوهش‌های مربوط به توسعه شد و اهمیت پیدا کرد" (ایسرار و همکاران، ۲۰۱۴۲، ۱۹۴). تا جایی که "امروزه تنوع بخشی به اقتصاد روستایی اهمیت بسیار بالایی پیدا کرده و کاملاً روشن است که کشاورزی قادر نیست به تنهایی توسعه‌ی پایدار را در مناطق روستایی تضمین کند" (آنتونلی، پائولیس و بیاسودا، ۲۰۰۹، ۲۹۷ به نقل از برجان^۳، ۲۰۱۴، ۴۷). "تنوع بخشی به این معنا است که در عین حال که از تمام کاربردهای بخش زراعی به بهترین نحو استفاده می‌شود، فعالیت‌های جدیدی خارج از مزرعه که عوایدی نیز نصیب خانوار می‌کنند، توسط آنها اجرا شود" (برجان، ۲۰۱۴، ۴۷).

"امروزه بحث ایجاد تنوع در منابع امرار معاش مردم روستایی، در قالب تحقیقات مفهومی و مطالعات برای سیاستگذاری‌های آتی پیگیری و انجام می‌شود این امر از زمانی که درآمدهای حاصل از کشاورزی تحت تاثیر انفجار جمعیتی رو به نزول گذاشتند، اهمیت خاصی پیدا کرده است" (خاتون و روی، ۲۰۱۲، ۱۱۵ به نقل از برت، ریاردون و وب^۴، ۲۰۰۱). "طبق یافته‌های اخیر، مردم روستایی دیگر تنها وابسته به مشاغل از قبیل کشاورزی، ماهیگیری، منابع جنگل، یا پرورش احشام نیستند، بلکه دارای سبدهای از مشاغل و فعالیتها هستند که به منابع معیشتی آنها تنوع می‌بخشد" (ایسرار و همکاران، ۲۰۱۴، ۱۹۵). دهستان پیوه ژن بخش احمدآباد شهرستان مشهد در سال ۱۳۹۵ دارای ۲۹ روستای دارای سکنه بوده است. ۴۷،۶۲ درصد روستاهای دهستان دارای موقعیت کوهستانی/دره ای و ۵۲،۸ درصد دارای موقعیت دشتی هستند. این دهستان در سال ۱۳۹۰ دارای ۱۴۹۸۵ نفر جمعیت و در سال ۱۳۹۵ دارای ۲۰۲۱۴ نفر جمعیت بوده و نرخ رشدی برابر با ۶،۲ درصد را داشته است. که البته بخشی از این

¹ Dilruba Khatun & B.C. Roy

² Israr, Muhammad, Humayun, Khan, Dawood, Jan, Nafees, Ahmad.

³ Berjan, S.

⁴ Barrett, C.B., Reardon, T. & Webb, P.

رشد جمعیت مربوط به شرکت عمران شهرک جدید بینالود است. با توجه به وجود شهر جدید بینالود و صنایع مربوط به خودروسازی، آرد والسی و... در شهرک صنعتی بینالود، و وجود جاذبه‌های متعدد طبیعی و مذهبی و تاریخی گردشگری در برخی از روستاها از جمله پیوه زن، فخر داوود و... انتظار می‌رود تنوع فعالیت‌های غیرکشاورزی از رشد نسبتاً خوبی در این دهستان برخوردار باشد و بر روند توسعه پایدار روستایی موثر باشد. از این رو سوال اصلی تحقیق به این صورت مطرح می‌گردد: آیا تنوع معیشتی در تحقق بخشی توسعه پایدار در نواحی روستایی دهستان پیوه زن تاثیرگذار است؟

ایده تنوع بخشی در اقتصاد به عنوان ابزاری برای سرعت بخشیدن به توسعه اقتصادی به شمار می‌آید که اهمیت به سزایی در ارتقای رفاه و امنیت اقتصاد هر منطقه دارد (عینالی، ۱۳۹۳، ۹۸). از دهه ی ۹۰ در مقیاس جهانی مطالعات متعددی در تایید استراتژی تنوع بخشی انجام شد. به‌رغم اهمیت موضوع در مقیاس جهانی مطالعات داخلی موجود در مورد تنوع و کارکرد آن در ایران محدود است (جدول ۱).

جدول ۱

مطالعات متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی مناطق روستایی

نام پژوهشگر	عنوان پژوهش	نتایج پژوهش
سیمتو ^۱ ۲۰۱۰	تنوع بخشی معیشتی و جنسیت در مالاوی	رابطه بین تنوع معیشت و جنسیت را بین ۴۰۰ خانوار در مالاوی مورد بررسی قرار می‌دهد نتایج نشان می‌دهد خانوارهایی که دارای سرپرست زن هستند تمایل بیشتری به ترکیب کشاورزی و گانیو دارند. فهم درآمد پایین بخش کشاورزی توسط خانوارهایی که دارای سرپرست زن هستند ناشی از فشاری بود که به زن وارد می‌شد تا در گانیو تنوع ایجاد کند.
خاتون و روی ۲۰۱۲	تنوع بخشی معیشت روستایی در بنگال غربی: عوامل تعیین کننده و محدودیت‌ها	به بررسی عوامل تعیین کننده و محدود کننده تنوع معیشت خانوارهای روستایی در غرب بنگال می‌پردازد. مهمترین محدودیت‌هایی که خانوارها برای تنوع معیشت با آن روبرو هستند عبارتند از پایه مالی ضعیف، فقدان اعتبارات مالی، عدم آگاهی، فقدان فرصت‌های شغلی در بخش کشاورزی و استراتژی‌هایی مانند: تحصیلات، آموزش، بهبود زیرساخت‌های روستایی، بنگاه‌های ابتکاری و افزایش دامنه فعالیت‌های غیرکشاورزی برای تسهیل تنوع بخشی معیشت روستایی ضروری است.
زاجدا و دیزکوسکا ^۲ ۲۰۱۲	استفاده خلاقانه از منابع و تنوع در ساختار اقتصادی نواحی روستایی بر اساس تجربه گروه فعال و محلی مروگا	مقاله حاضر تجربه گروه فعال محلی مروگا در رابطه با استفاده خلاقانه از منابع و تنوع در ساختار اقتصادی ناحیه لودز ویو شپپ را مورد بررسی قرار داده است نتایج حاصل از اجرای این پروژه بکارگیری استراتژی توسعه محلی، رقابت برای توسعه اقتصاد محلی و ایجاد محل‌های غیرکشاورزی جدید بود که از منابع محلی به روش‌های متفاوت و متنوع استفاده می‌شد.
اوربوی ^۳ ۲۰۱۲	توسعه جامعه روستایی بوسیله تنوع در اقتصاد روستایی در زمینه توسعه پایدار	مقاله حاضر توسعه جوامع روستایی و تنوع بخشی اقتصادی را در زمینه توسعه پایدار تبیین کرده است تحلیل‌ها نشان می‌دهند فرصت‌های اقتصاد روستایی منابع جایگزینی است برای کسب درآمد در نواحی روستایی، توسعه توریسم روستایی و آگروتوریسم، ارتقای فرآیندهای غذایی، صنایع دستی، بهبود تجارت در نواحی روستایی شرایطی ویژه برای تولید و ایجاد فعالیت‌های اقتصادی در نواحی روستایی است.
دبلا و همکاران ^۴ ۲۰۱۲	شوکه‌های اقتصادی، تنوع و کاربرد جنگل در اوگاندا	در این مقاله درآمد خانوارها در شوکه‌های اقتصادی در نواحی روستایی اوگاندا بررسی شده است. خانوارهای با درآمد پایین و خانوارهای زیر سطح متوسط تنوع درآمدی بیشتری نسبت به سایر گروه‌های خانواری دیگر دارند خانواده‌های بالای سطح متوسط نیز تمایل دارند تا درآمدهای متنوعی داشته باشند. شوکه‌های بزرگ و منفی با استفاده زیاد از جنگل در دوره‌های دیرتر همراه شده، که این امر بیشتر بین خانوارهای با دارایی پایین وجود دارد.

¹ Simtowe

² Zajda & Dzikowska

³ Orboi

⁴ Debela, B., Shively, G., Angelsen, A., & Wik, M

نام پژوهشگر	عنوان پژوهش	نتایج پژوهش
آدیپوچو و اویایلو ^۱ ۲۰۱۳	تنوع زندگی و رفاه خانوارهای روستایی در ایالت اوندو، نیجریه	به بررسی تنوع معیشت و رفاه خانوارهای روستایی در ایالت اوندو نیجریه پرداخته است نتایج نشان می دهد ۴/۳ خانوارها از استراتژی ترکیب فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی در تامین درآمد استفاده می کنند تحلیل ها نشان می دهد اندازه خانوار، کل درآمد خانواده و تحصیلات ابتدایی سرپرست خانوار عوامل مهم در انتخاب نوع معیشت است درآمد ناشی از فعالیت‌های غیرکشاورزی نسبت به درآمد فعالیت‌های کشاورزی تأثیرات مثبت بیشتری بر رفاه خانوار دارد.
اروخین، هیجمن و ایولگا ^۲ ۲۰۱۴	توسعه پایدار روستایی در روسیه از طریق تنوع بخشی: مطالعه موردی ناحیه استرافروپول	به تبیین رابطه بین توسعه پایدار روستایی و تنوع بخشی معیشتی در ناحیه استرافروپول روسیه که فعالیت غالب آن کشاورزی است می پردازد مقاله تهدیدات توسعه پایدار روستایی مانند بیکاری، کاهش جمعیت و اثبات عملی تنوع در منابع درآمد سنتی خانوار را به وسیله گردشگری و دیگر فعالیت‌های جایگزین مورد بحث قرار می دهد
ژیان می ^۳ ۲۰۱۴	الگوهای متنوع درآمد روستایی و عوامل تعیین کننده آنها در چین.	این مقاله الگوهای تنوع درآمد روستایی و عوامل تعیین کننده آنها را در چین بررسی کرده است خانوارهای با اندازه بزرگ الگوهای تنوع درآمدی مختلفی دارند، اما این اثر بوسیله ساختار جمعیتی مصرف کننده در خانواده کاهش می یابد خانوارهای روستایی الگوهای تنوع درآمدشان را مطابق با الگوی درآمدی همسایه‌های خود انتخاب می کنند که این امر تمایل خانوارهای تکی را به انجام فعالیت‌های غیرکشاورزی افزایش می دهد
فاروق ^۴ ۲۰۱۴	اقتصاد غیر کشاورزی روستایی، استراتژی زندگی و رفاه خانوار در روستاهای پاکستان	نقش کارآفرینی غیرکشاورزی در ایجاد شغل و رفاه خانواده در نواحی روستایی پاکستان را مورد بررسی قرار داده است. اقتصاد غیرکشاورزی یکی از بزرگترین منابع شغلی و درآمدی خانوارهای فقیر است منابع غیرکشاورزی با درآمد بالا برای خانوارهای فقیرتر میزان درآمد خالص را در پاکستان افزایش می دهد ممکن است اقتصاد غیرکشاورزی تأثیر معناداری بر کاهش فقر روستایی نداشته باشد، اما تأثیر مثبتی بر نام نویسی در مدارس ابتدایی در نواحی روستایی پاکستان دارد محدودیت های فرآیند تنوع بخشی اقتصاد روستایی را بررسی کرده است. یافته ها نشان می دهند عواملی مانند عدم آموزش، عدم شناخت روش های کار، نبود اعتبارات اولیه، عدم وجود تسهیلات بازاریابی مناسب از مهمترین محدودیتهای تنوع بخشی اقتصاد روستایی هم در بخش کشاورزی و هم در بخش غیر کشاورزی به شمار می روند.
گیریش ^۵ ۲۰۱۴	محدودیت های فرآیند تنوع بخشی اقتصاد	به بررسی تنوع درآمدی، نقش و اثر آن بر درآمد خانوارها در ناحیه شانگلای پاکستان پرداخته است. نتایج نشان می دهند که تنوع بخشی موجب بالا رفتن درآمد خانوارها شده است. همچنین توجه بیشتر به منابع غیرکشاورزی و درآمدی باعث دستیابی به معیشت پایدار خواهد شد که این امر از طریق سرمایه گذاری های بیشتر در مراکز تولید روستایی امکان پذیر است.
ایسرار، همایون خان، دادوجان و احمد ۲۰۱۴	تنوع بخشی اقتصادی استراتژی افزایش درآمد خانوارهای روستایی: مورد شانگلای پاکستان	عدم تنوع در فعالیت‌های اقتصادی منطقه، شرایط نامساعدی را فراهم کرده، درحالی که وجود تنوع منابع درآمدی در بخش های کشاورزی و غیرکشاورزی، وضعیت به نسبت مطلوب تری را موجب شده است.
جوان و همکاران، ۱۳۹۰	نقش متنوع سازی فعالیت های اقتصادی در توسعه پایدار روستایی، مورد شهرستان سمیرم	بین تنوع اقتصادی روستاها و میزان پایداری آنها در سطح ۰،۰۵ درصد آلفا رابطه معناداری وجود دارد. به طوری که با افزایش تنوع اقتصادی در سطح روستاهای مورد مطالعه میزان پایداری هریک از روستاها نیز افزایش می یابد.
محمدی یگانه و ولائی ۱۳۹۳	تنوع بخشی به اقتصاد روستاها جهت تحقق توسعه پایدار مورد: دهستان مرحمت آباد شمالی شهرستان میاندوآب	نتایج نشان می دهد میانگین نمره تنوع فعالیت‌های اقتصادی در روستاهای پایدار ۳۸/۶، در روستاهای نیمه پایدار ۳۰/۷ و در روستاهای ناپایدار ۲۷/۵ بوده است. همچنین رابطه بین پایداری و تنوع مستقیم و به میزان ۰/۷۷ بود، که از نظر شدت قوی است. بر این اساس تنوع بخشی فعالیت‌های اقتصادی در نواحی روستایی می تواند پایداری سکونتگاه‌های روستایی را تقویت کند.
محمدی یگانه و ولائی ۱۳۹۳	تبیین رابطه تنوع بخشی فعالیت‌های اقتصادی و توسعه پایدار روستایی مطالعه موردی شهرستان مشهد	

¹ Adepoju, & Obayelu

² Erokhin, V., Heijman, W., & Ivolga

³ Jianmei

⁴ Farooq

⁵ Girish

مطالعات انجام شده پیرامون موضوع را می‌توان در چند دسته کلی قرار داد. دسته‌ای از مطالعات به نقش تنوع در توسعه پایدار روستایی پرداخته‌اند از جمله: قاسمی و جوان (۱۳۹۳)، محمدی‌یگانه و ولایی (۱۳۹۳)، جوان و همکاران (۱۳۹۰)، اروخین و همکاران (۲۰۱۴)، اوربوی (۲۰۱۲) که در این مطالعات به نقش تنوع اقتصادی بر توسعه پایدار روستایی تاکید می‌گردد.

دسته‌ای دیگر از مطالعات به تنوع معیشت و نقش آن در رفاه خانوارها پرداخته‌اند در این زمینه می‌توان به مطالعه فاروق (۲۰۱۴) و آدیپوجو و اوبیلو (۲۰۱۳) اشاره نمود. دسته‌ای دیگر از مطالعات به تنوع معیشتی و اثر آن بر اقتصادهای محلی پرداخته‌اند، در این زمینه می‌توان به مطالعه دبلا و همکاران (۲۰۱۲) و زاجدا و دزیکوسکا (۲۰۱۲) اشاره نمود. گروهی دیگر از مطالعات به عوامل تعیین‌کننده و محدودکننده تنوع معیشتی پرداخته‌اند که در این زمینه می‌توان به مطالعه خاتون و روی (۲۰۱۲) اشاره نمود که به هر دو عامل می‌پردازد و مطالعه ژیان می (۲۰۱۴) که به عوامل پیش‌برنده تنوع می‌پردازد و مطالعه گریش (۲۰۱۴) که به عوامل محدودکننده تنوع اقتصادی می‌پردازد. دسته‌ای از مطالعات تنوع را در ارتباط با فقر قرار داده‌اند به عنوان مثال طی تحقیقی که اخیراً توسط سازمان غذا و کشاورزی در مورد سیستم‌های زراعت و فقر انجام شده است، تنوع بخشی به عنوان مهم‌ترین منبع کاهش فقر برای کشاورزان جنوب و جنوب شرقی آسیا معرفی می‌شود (ایسرار و همکاران، ۲۰۱۴، ۱۹۵). نتیجه پژوهش‌ها نشان می‌دهند که در کشورهای پیشرفته با افزایش امکان اشتغال در بخش‌های غیرکشاورزی، سطح درآمد خانواده‌ها بهبود می‌یابد. در کشورهای فقیر و جهان‌سوم نیز رابطه‌ای مستقیم بین افزایش مشاغل غیرکشاورزی و کاهش فقر وجود دارد. همچنین در برخی پژوهش‌ها ایفای نقش دولت در ترویج منابع متنوع درآمدی در مناطق روستایی ضروری به‌شمار می‌آید.

طی دوران حاکمیت دانش علمی توسعه (منبعث از شرایط زمانی و مکانی و نظام جهانی) پارادایم‌های متفاوتی از توسعه بروز و ظهور یافته‌اند که هر یک از پارادایم‌ها در عصر خویش در همه سطوح و اجزای ناظر بر مدیریت توسعه رسوخ یافته و پیامدهای خاص مکانی-فضایی در عرصه جهانی، منطقه‌ای، ملی و سرزمینی نیز داشته‌اند. به طور کلی می‌توان پارادایم‌های عمده توسعه در نیم قرن اخیر را در قالب ذیل برشمرد: ۱- پارادایم رشد (دهه ۵۰ میلادی)؛ ۲- پارادایم باز توزیع منابع و تأمین نیازهای اساسی (دهه ۶۰ و ۷۰ میلادی)؛ ۳- پارادایم توسعه پایدار (دهه ۸۰ میلادی).

روند حاکم بر ابعاد شکلی و محتوایی توسعه، نمایانگر نوعی تکامل از حیث بار مفهومی ناظر بر آن است، به گونه‌ای که از برداشت و باوری تک ساختی (رشد) به برداشت و باوری چندساختی (توسعه پایدار)، تغییر جهت داده است، جدای از تمایزات مفهومی و کارکردی هر یک از پارادایم‌های فوق، آنچه که قابل تأکید است، همانا تفاوت وجوه شناختی، ادراکی میان پارادایم جدید و قدیم توسعه می‌باشد. به طور مشخص مرز میان پارادایم جدید و قدیم، جایگزینی محوریت انسان در توسعه به جای محوریت فناوری طی دهه‌های گذشته است (ازکیا و ایمانی، ۱۳۸۰، ۲۳). در منابع مختلف تعاریف بسیاری از توسعه پایدار شده است، متداول‌ترین تعریف، تعریفی است که کمیسیون جهانی محیط‌زیست و توسعه یا «کمیسیون براندتلند» ارائه داده است. کمیسیون مذکور توسعه پایدار را بدین صورت تعریف می‌نماید: «توسعه‌ای که احتیاجات نسل حاضر را بدون لطمه زدن به توانایی نسل‌های آتی در تأمین نمودن نیازهای خود برآورده نماید» (جمعه پور، ۱۳۸۴؛ ۶۳). سازمان ملل متحد نیز توسعه پایدار را توسعه‌ای می‌داند که «از نظر اقتصادی پویا و پربازده، از نظر محیط زیست غیرمخرب، از نظر اجتماعی عادلانه و از نظر فناوری مطلوب و متناسب باشد» (صالحی شانجانی، ۱۳۸۴؛ ۶۶).

در واقع، توسعه پایدار؛ نقطه توازن و تعادل در جهت تحقق اهداف توسعه در هر یک از ابعاد طبیعی، اجتماعی و اقتصادی است. امری که در چارچوب الگوهای گذشته، به تعارض میان هر یک از ابعاد توسعه انجامیده است، هر چند جهت نیل به توسعه پایدار روستایی بر حسب مقتضیات جوامع روستایی، اهمیت و وجوه کمی-کیفی متفاوتی برای اهداف آن در نظر گرفته شده لیکن می‌توان مبنای مشترکی را نیز به تصویر کشید (مؤسسه توسعه روستایی ایران، ۱۳۸۱، ۶۰)، در چارچوب تئوری «توسعه پایدار روستایی» به توسعه همه جانبه اجتماعات روستایی در قالب بدیل‌های ذیل توجه می‌شود (شکل ۲):

- متنوع سازی فعالیتهای اقتصادی روستا و استحکام رشد اقتصادی و ارتقای بهره‌وری در کشاورزی؛
- مدیریت پایدار و متوازن در بهره برداری از منابع طبیعی؛
- ارتقای کیفیت زندگی و کاهش فقر؛

- گسترش مشارکت مؤثر، افزایش فرصت های برابر و دامنه انتخاب بویژه برای زنان و جوانان؛
- توسعه و ارتقای سرمایه های انسانی در محیط های روستایی؛
- یکپارچگی و پیوند موزون جوامع و فضاها روستایی با کلیت سرزمین (موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه ریزی، ۱۳۸۴، ۳۵)

موارد فوق زمانی محمل برنامه ای و سپس اجرایی می یابند که اصول و فرایندهای توسعه پایدار روستایی مورد تأکید و وفاق قرار گیرد، زیرا اصول و فرایندهای توسعه روستایی حلقه اتصال و پیوند میان اصول تئوریک توسعه پایدار و اصول عملیاتی آن می باشد. به منظور دستیابی به توسعه پایدار، وجود «تنوع» در فعالیتهای اقتصادی یکی از ضروریات قلمداد شده است. اعتقاد کلی بر این است که تنوع، شالوده و اساس ثبات و پایداری است و هر اندازه سیستمی متنوعتر گردد، پایداری و پویایی آن در طول زمان و در مکانهای مختلف نه تنها در مقابل تنشهای درونی، بلکه در مقابل تنشهای بیرونی نیز حفظ می گردد (جوان و همکاران، ۱۳۹۱، ۱).

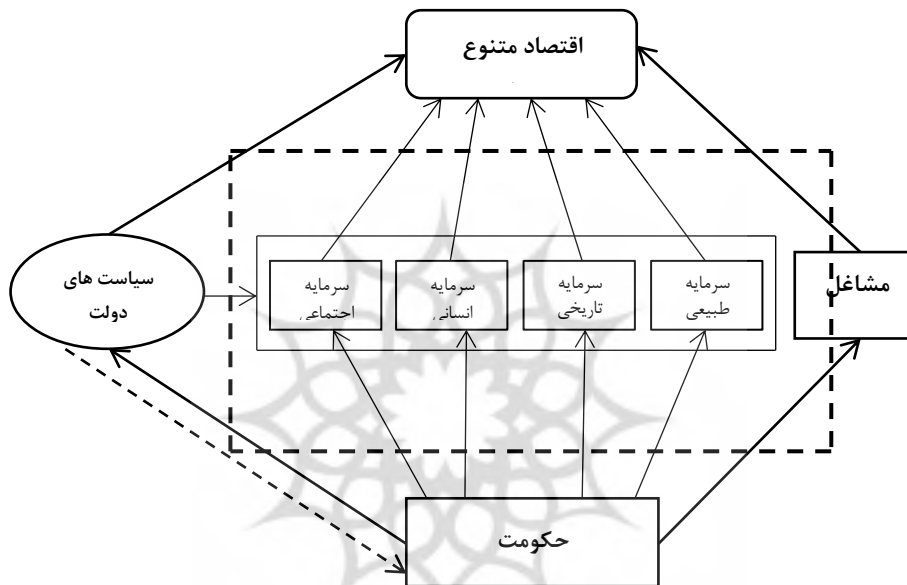
تأثیرات متنوع سازی فعالیت های اقتصاد روستایی در دستیابی به توسعه پایدار در سه بعد زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی است. عقیده بر این است که فقر روستایی موجب تخریب محیط زیست از سوی فقرا می شود و تخریب محیط منجر به آسیب پذیری بیشتر فقرای روستایی و فقیرتر شدن آنان خواهد شد. بنابراین یافتن منابع جایگزین و متعدد جهت تأمین معیشت فقرای روستایی از ضروریات کاهش فقر و جلوگیری از تخریب محیط زیست است که تنوع بخشی به اقتصاد روستایی، راهبرد بسیار مناسبی در این راستا است. در بعد اقتصادی، به دلیل تنوع موجود در دسترسی به منابع ضروری برای کشاورزی، درآمدها و فواید حاصل از فعالیتهای کشاورزی به طور یکسان به تولیدکنندگان کوچک و متوسط روستایی و بسیاری از گروههای حاشیه ای نمی رسد. راهبرد تنوع بخشی با تأکید بر ایجاد فرصتها و مشاغل جدید اقتصادی که در واقع مبتنی بر متنوع کردن مبنای اقتصادی است، گستره ای از استراتژی های بادوام و شیوه های معاش را فراهم می کند که موجب کاهش آسیب پذیری خانوارهای روستایی به خصوص فقرای روستایی می شود. همچنین بخشی از پایداری اجتماعی با پایداری اقتصادی ناشی از چنین راهبردی پیوندی نزدیک دارد. زمانی که پایداری اقتصادی در جوامع روستایی حاکم شود، تا حدودی پایداری اجتماعی مانند کاهش بیکاری جوانان، کاهش بیکاری پنهان و مهاجرت به نواحی شهری نیز حاصل خواهد شد (یاسوری و جوان، ۱۳۹۴، ۲۳).

"وجود ریسک و فصلی بودن کارها دو علت ثابت برای «تنوع بخشی» است. در واقع روستائیان به منظور کاهش ریسک و اطمینان از مقداری درآمد ثابت در تمام فصول، دست به فعالیت های درآمدی متنوع می زنند. بر این اساس افراد با تثبیت چند منبع درآمدی در حقیقت خود را برای بروز بحران های احتمالی در یکی از آن منابع، آماده می کنند و به قول معروف «تمام تخم مرغ های خود را در یک سبد نمی گذارند»" (الیس، ۲۰۰۵، ۱۳۵).

"تنوع بخشی را می توان به دو دسته ی زراعی و غیرزراعی تقسیم نمود. تنوع در امور کشاورزی یعنی «طیف متنوعی از محصولات کشاورزی و تولیدات مربوط به دام را نگره داری کنیم، درحالی که این تولیدات به طرق مختلفی به یکدیگر مرتبط هستند». مثال سنتی که در این زمینه وجود دارد کشت مخلوط محصولات است، بدین معنا که دو یا چند محصول را در یک مزرعه کاشت کنیم تا «از ویژگی های مکمل محصولات مثل میزان استفاده از مواد مغذی خاک، نورخورشید و بهره مندی از دیگر منابع استفاده کنیم»" (الیس، ۲۰۰۰، به نقل از ایسرار و همکاران، ۲۰۱۴، ۱۹۵ به نقل از). "مشاغل غیرزراعی یعنی فرد به دنبال فرصت های استخدامی یا کسب و کاری به غیر از تولیدات زراعی و دامی باشد. البته مشاغل غیرزراعی نیز به کشاورزی مرتبط است، چون شامل فرآوری و تجارت محصولات آن می شود. به علاوه این فعالیت ها شامل مواردی از قبیل تجارت و بازرگانی و صنعت نیز می شود. با توجه به اهمیتی که تنوع فعالیت های اقتصادی در زندگی خانواده های روستایی دارد، این پدیده به عنوان امری بسیار دینامیک و متغیر که در مناطق روستایی در حال وقوع است، نیاز به توجه بیشتر از سوی سیاست گذاران دارد. اهمیت این پدیده در جمعیت های روستایی که به دنبال زندگی بهتر هستند و با محدودیت های کشاورزی سنتی مواجه اند و نیاز مبرم به نقدینگی دارند، بسیار زیاد است" (ایسرار و همکاران، ۲۰۱۴، ۱۹۵).

¹ Ellis

در اقتصادهایی که متکی به کشاورزی هستند نسبت درآمد کسب شده از کارهای غیرکشاورزی فقط ۲۰ تا ۳۰ درصد است، در حالی که در اقتصادهای درحال شهری شدن، این عدد به ۶۰ تا ۷۰ درصد می‌رسد (والدز و همکاران، ۲۰۰۸). اگرچه کشاورزی برای امنیت غذایی بسیاری از خانوارها مهم است، اما امروزه روشن است که کشاورزی نمی‌تواند متضمن توسعه پایدار نواحی روستایی باشد و به همین دلیل است که تنوع بخشی اقتصاد اهمیت پیدا می‌کند (آنتونلی، پائولیس و بیاسودا، ۲۰۰۹، ۲۹۷ به نقل از برجان، ۲۰۱۴، ۱۱۳). در واقع تنوع بخشی زمینه را برای کاستن از اثرات منفی ناشی از ناپایداری در ابعاد اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی در چارچوب الگوی توسعه پایدار از طریق رعایت اصل تنوع فعالیت‌های اقتصادی در مناطق روستایی مدنظر قرار می‌دهد (برجان، ۲۰۱۴، ۱۱۴). در این زمینه حکومت از طریق اعمال سیاست‌های درست می‌تواند در تنوع بخشی به اقتصاد بسیار موثر واقع گردد. لذا سرمایه‌های انسانی، اجتماعی، تاریخی و طبیعی با حمایت دولت از طریق اعمال سیاست‌های مناسب می‌تواند مشاغل و اقتصاد متنوع را در فضاهای مختلف جغرافیایی شکل دهد (شکل ۲).

شکل ۲. چهارچوب مفهومی بین دولت و تنوع بخشی اقتصاد روستایی

برگرفته از: Shtaltovna, 2007

روش‌شناسی

روش انجام پژوهش با توجه به ماهیت کار، توصیفی-تحلیلی است. اطلاعات موردنیاز از طریق روش‌های میدانی و اسنادی گردآوری شده‌اند. جامعه آماری منطبق بر سکونتگاه‌های روستایی دهستان پیوه ژن شهرستان مشهد است. واحد تحلیل در این تحقیق، روستا است. متغیر وابسته «توسعه پایدار روستایی» و متغیر مستقل «تنوع فعالیت‌های اقتصادی» است با توجه به اینکه وزن عوامل مؤثر بر متغیر مستقل و وابسته یکسان نیست و هریک با شدت متفاوتی بر پایداری سکونتگاه‌های روستایی و تنوع اقتصاد روستایی تأثیر می‌گذارند، براساس روش توان رتبه‌ای وزن شاخص‌ها تعیین شد. لازم به ذکر است که مجموع وزن‌ها برابر یک است و مقیاس کلیه شاخص‌ها و متغیرها نسبی است. داده‌های مورد بررسی به کمک پرسشنامه خبرگان محلی (دهیار و اعضای شورای اسلامی روستا) در سال ۱۳۹۴ و آخرین نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در ۲۱ روستای نمونه استخراج گردید. با توجه به وجود تفاوت زیاد در واحد اندازه‌گیری هر یک از شاخص‌ها به منظور رسیدن به نمره ای کمی و ترکیبی برای

¹ Valdés A., W. Foster, G. Anríquez, C. Azzarri, K. Covarrubias, B. Davis, S. Di Giuseppe, T. Essam, T. Hertz, A.P. de la O, E. Quiñones, K. Stamoulis, P. Winters, A. Zezza.

هر یک از متغیرها از روش تاپسیس استفاده گردید. جدول ۲ ابعاد و شاخص‌های مؤثر بر پایداری و جدول ۳ شاخص‌های تنوع اقتصاد روستایی و وزن هر شاخص را نشان می‌دهد.

جدول ۲

ابعاد و شاخص‌های مؤثر بر متغیر وابسته (درجه پایداری) و وزن هر یک از شاخص‌ها

وزن	متغیر	ابعاد	سازه
۰/۳	نرخ اشتغال روستایی	پایداری اقتصادی	پایداری اقتصادی
۰/۱۶	درصد جمعیت شاغل در بخش کشاورزی در هر روستا		
۰/۱۷	درصد جمعیت شاغل در بخش صنعت هر روستا		
۰/۱۶	درصد جمعیت شاغل در بخش خدمات هر روستا		
۰/۱۶	میزان برخورداری از خدمات بازرگانی (۱۲ خدمت) در هر روستا		
۰/۱۵	میزان برخورداری از امکانات ارتباطی و حمل و نقل (۷ خدمت) در روستا		
۰/۱۷	تعداد جمعیت در هر روستا	پایداری اجتماعی	پایداری توسعه
۰/۱۴	نسبت جنسی در هر روستا		
۰/۱۵	درصد باسوادی روستا		
۰/۱۶	درصد باسوادی زنان در هر روستا		
۰/۱۵	میزان برخورداری از امکانات آموزشی (۱۵ خدمت) در هر روستا		
۰/۰۹	میزان برخورداری از امکانات سیاسی و اداری (۷ خدمت) در هر روستا		
۰/۱۴	میزان برخورداری از امکانات بهداشتی (۱۷ خدمت) در هر روستا	پایداری محیطی - کالبدی	پایداری محیطی - کالبدی
۰/۱	سطح زیرکشت آبیاری قطره ای در هر روستا		
۰/۳۵	میزان دبی منابع آبی روستا		
۰/۲۴	سطح زیرکشت زراعی آبی در هر روستا		
۰/۲۴	سطح زیرکشت باغی آبی در هر روستا		
۰/۰۹	میزان برخورداری از امکانات کالبدی (۶ خدمت) در هر روستا		
۰/۰۸	درصد خانوارهای برخوردار از مسکن نوساز در روستا		

جدول ۳

شاخص‌های متغیر مستقل تحقیق (تنوع اقتصاد روستایی) و وزن هر یک از شاخص‌ها

وزن	متغیر	بعد	سازه
۰/۱۲	نسبت افراد دارای درآمد در صنایع نساجی	تنوع غیر زراعی	تنوع اقتصاد روستایی
۰/۱۲	نسبت افراد دارای درآمد در صنایع چوب		
۰/۱۲	نسبت افراد دارای درآمد در صنایع غیرفلزی		
۰/۱۲	نسبت افراد دارای درآمد در صنایع فلزی		
۰/۱۱	نسبت افراد دارای درآمد در صنایع غذایی		
۰/۱۴	نسبت افراد دارای درآمد از کارگری در بخش معدن		
۰/۱۴	نسبت افراد دارای درآمد از کارگری در بخش ساختمان	تنوع زراعی	تنوع اقتصاد روستایی
۰/۱۳	نسبت افراد دارای درآمد از کارگری در بخش گردشگری		
۰/۳	تنوع در تولیدات زراعی (آبی و دیم)		
۰/۳	تنوع در تولیدات باغی (آبی و دیم)		
۰/۰۵	درصد خانوارهای دارای تنوع تولید مبتنی بر تلفیق دام سبک با زراعت		
۰/۰۵	درصد خانوارهای دارای تنوع تولید مبتنی بر تلفیق دام سنگین با زراعت		
۰/۳	تنوع در واحدهای تولیدی دامی		

قلمرو جغرافیایی پژوهش

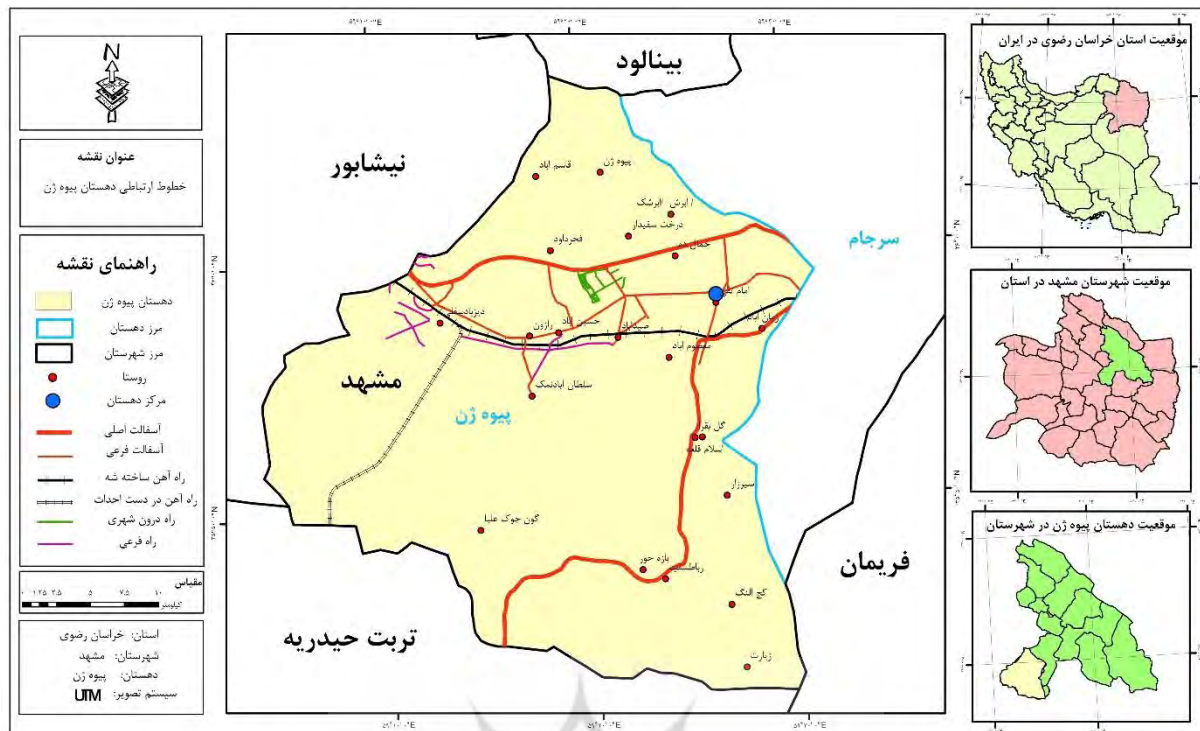
شهرستان مشهد مرکز استان خراسان رضوی و شامل سه بخش و یازده دهستان است. بخش احمدآباد به مرکزیت شهر ملک‌آباد شامل دهستان‌های سرجام و دهستان پیوه ژن است. دهستان پیوه ژن در سال ۱۳۹۰ دارای ۸۵ آبادی (۳۰ آبادی دارای سکنه و ۵۵ آبادی فاقدسکنه) (سالنامه آماری استان خراسان رضوی، ۱۳۹۰، ۷۴) و در سال ۱۳۹۵ دارای ۸۴ آبادی (۲۹ آبادی دارای سکنه و ۵۵ آبادی فاقدسکنه) بوده است این دهستان از جنوب با شهرستان تربت حیدریه و از غرب با شهرستان و از شمال با شهرستان بینالود و از شرق با شهرستان فریمان و دهستان سرجام همجوار است. در این مطالعه کلیه آبادی‌های بیش از ۲۰ خانوار (۱۰۰ نفر جمعیت) در سال ۱۳۹۵، که شامل ۲۱ آبادی از مجموع ۲۹ آبادی دارای سکنه در دهستان می باشد، مورد مطالعه قرار گرفت. در هر یک از روستاهای مورد بررسی به کمک خبرگان روستایی که شامل دهیاران و اعضای شورای اسلامی می شود تعداد ۲۱ پرسشنامه آبادی تکمیل گردید (جدول ۴).

جدول ۴

ویژگی‌های روستاهای مورد بررسی در دهستان پیوه ژن

ردیف	نام آبادی	۱۳۹۰		۱۳۹۵		وضع طبیعی آبادی	راه زمینی
		جمعیت	تعداد خانوار	جمعیت	تعداد خانوار		
۱	زیارت	۲۷۹	۸۲	۲۹۴	۸۵	کوهستانی/دره ای	خاکی
۲	سیرزار	۹۹	۳۴	۱۳۹	۵۷	دشتی	خاکی
۳	کج‌النگ	۵۷۷	۱۶۹	۶۱۵	۱۷۷	کوهستانی/دره ای	خاکی
۴	گل‌بقرا	۲۸۸	۸۸	۳۴۷	۱۱۷	دشتی	خاکی
۵	رباطسفید	۱۵۴۴	۴۴۷	۲۰۶۸	۶۳۹	دشتی	آسفالته
۶	گون‌جوک‌علیا	۵۴۴	۱۵۴	۴۴۶	۱۳۷	کوهستانی/دره ای	خاکی
۷	بازه‌حور	۱۳۷۱	۴۶۳	۱۲۷۹	۴۵۲	کوهستانی/دره ای	آسفالته
۸	رازون	۲۹۱	۸۵	۳۰۷	۹۰	دشتی	خاکی
۹	سلطان‌آبادنمک	۱۸۶۷	۵۱۱	۲۱۱۲	۶۰۲	دشتی	آسفالته
۱۰	قاسم‌آباد	۲۱۷	۹۸	۲۸۹	۱۱۰	کوهستانی/دره ای	آسفالته
۱۱	دیزبادسغلی	۲۷۳۹	۷۸۲	۳۲۵۴	۱۰۰۶	دشتی	آسفالته
۱۲	صیدآباد	۸۷۱	۲۵۱	۷۷۰	۲۳۱	دشتی	آسفالته
۱۳	اسلام‌قلعه	۴۷۱	۱۴۵	۴۹۷	۱۶۶	کوهستانی/دره ای	آسفالته
۱۴	حسین‌آباد	۴۸۷	۱۴۷	۵۲۵	۱۶۵	دشتی	آسفالته
۱۵	فخرآود/شرکت‌عمران‌شهر‌جدید	۷۷۲	۲۴۹	۴۲۶۲	۱۳۱۲	کوهستانی/دره ای	آسفالته
۱۶	معصوم‌آباد	۳۲۷	۹۹	۳۶۳	۱۲۳	دشتی	آسفالته
۱۷	امام‌تقی	۶۱۸	۱۸۸	۹۲۴	۱۹۹	دشتی	آسفالته
۱۸	ابرش/ابرشک/	۴۳۸	۱۴۵	۳۹۸	۱۶۱	کوهستانی/دره ای	آسفالته
۱۹	پیوه‌ژن	۶۶۸	۲۵۵	۷۳۳	۲۸۷	کوهستانی/دره ای	آسفالته
۲۰	جمال‌ده	۳۲۶	۹۰	۳۸۴	۱۱۳	دشتی	آسفالته
۲۱	درخت‌سفیدار	۱۹۱	۶۱	۲۰۸	۶۸	کوهستانی/دره ای	آسفالته
	جمع	۱۴۹۸۵	۴۵۴۳	۲۰۲۱۴	۶۲۹۷	-	-

برگرفته از: نتایج سرشماری نفوس و مسکن، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵.

شکل ۱. روستاهای مورد بررسی در دهستان پیوه ژن

یافته‌ها و بحث

در تحقیق حاضر متغیر وابسته «توسعه پایدار روستایی» است که در سه بعد اقتصادی، اجتماعی و محیطی-کالبدی کمی گردیده است و متغیر مستقل «تنوع اقتصاد روستایی» است که در دو بعد «تنوع زراعی» و «تنوع غیرزراعی» به شرح جدول ۵ کمی گردید. برای سنجش و ارزیابی پایداری در ابعاد مختلف، روش‌ها و مدل‌های گوناگونی وجود دارد. در پژوهش حاضر، به منظور کمی کردن درجه پایداری ابتدا از مدل تاپسیس استفاده شد و سپس به وسیله روش تحلیل خوشه‌ای که روشی آماری برای تعیین گروه‌ها یا خوشه‌های همگن است (آسایش و استعلاجی، ۱۳۸۲، ۱۷۲) روستاهای مورد بررسی بر حسب درجه پایداری و تنوع در سه طبقه پایدار، نیمه‌پایدار، ناپایدار و متنوع، نیمه متنوع، غیرمتنوع قرار گرفتند. هدف این کار طرح نمایی کلی از وضعیت پایداری و تنوع در سطح فضا است، که می‌تواند به صورت طیفی از پایداری تا ناپایداری و متنوع تا غیرمتنوع امتداد یابد (جدول ۵).

به منظور بررسی اثر «تنوع اقتصاد روستایی» بر «توسعه پایدار» با توجه به مقیاس فاصله‌ای دو متغیر و نیز با توجه به بررسی اثرات هر یک از ابعاد تنوع اقتصاد روستایی بر توسعه پایدار از رگرسیون گام به گام استفاده شده است. این رگرسیون پرکاربردترین روش برای ساختن مدل می‌باشد. در این روش متغیرهای مستقل به ترتیب اهمیت وارد معادله می‌شوند. این روش ترکیبی از دو روش پس رونده و پیش رونده است. به این ترتیب که متغیرها به روش پیش رونده وارد معادله می‌شوند و به روش پس رونده خارج می‌شوند (غیاثوند، ۱۳۸۷، ۲۰۱) در این آزمون نرمال بودن متغیر وابسته به وسیله ضرایب چولگی و کشیدگی مورد بررسی قرار گرفت و نرمال بودن متغیر وابسته مورد تایید قرار گرفت $|Sk|=0.39$ ، $Ku=|0.50|$. در این مطالعه «تنوع اقتصاد روستایی» به تفکیک دو بعد «تنوع زراعی» و «غیرزراعی» و «تنوع اقتصاد روستایی» به عنوان متغیر مستقل وارد مدل شد. در این مدل تنوع فعالیت‌های غیرزراعی از مدل خارج و تنها تنوع زراعی وارد مدل رگرسیون گردید. به دلیل وابستگی بالای روستائیان دهستان به فعالیت‌های زراعی و درصد پائین شاغلین غیرزراعی، فقط تنوع فعالیت‌های زراعی در مدل باقی ماند. جدول خلاصه مدل

نشان می‌دهد تنوع فعالیت‌های زراعی ۱۹ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌کند و ۸۱ درصد تحت تأثیر متغیرهای خارج از مدل می‌باشند (جدول ۶).

جدول ۵

تحلیل خوشه‌ای روستاهای بررسی شده براساس ابعاد سطوح پایداری و تنوع اقتصادی

ردیف	نام آبادی	متغیر وابسته (پایداری)							متغیر مستقل (تنوع)						
		پایداری اقتصادی، اجتماعی،	خوشه بندی پایداری	پایداری اجتماعی	خوشه بندی پایداری	پایداری محیطی-کالبدی	خوشه بندی پایداری توسعه	توسعه پایدار روستایی	خوشه بندی پایداری توسعه	تنوع زراعی	خوشه بندی تنوع زراعی	تنوع غیر زراعی	خوشه بندی تنوع غیر زراعی	تنوع اقتصاد روستایی	خوشه بندی تنوع اقتصاد
۱	پیوه زن	ایستا	۰,۴۰۴	۰,۵۴۸	پایدار	۰,۵۶۲	پایدار	۰,۵۰۵	پایدار	۰,۲۶۲	غیرمتنوع	۰,۲۸	نیمه متنوع	۰,۲۴۶	تنوع متوسط
۲	فخر داوود	ناپایدار	۰,۳۶۸	۰,۵۱۲	پایدار	۰,۴۶۷	پایدار	۰,۴۴۹	پایدار	۰,۴۰۴	نیمه متنوع	۰,۱۲۸	غیرمتنوع	۰,۲۶۲	تنوع متوسط
۳	ابرشک	ایستا	۰,۴۹۷	۰,۵۴۹	پایدار	۰,۳۶۱	پایدار	۰,۴۶۹	پایدار	۰,۲۸۷	نیمه متنوع	۰,۲۵۶	نیمه متنوع	۰,۲۵۱	تنوع متوسط
۴	حسین آباد	ناپایدار	۰,۲۶۹	۰,۳۶۲	ایستا	۰,۳۲۶	پایدار	۰,۳۱۹	ایستا	۰,۱۹	غیرمتنوع	۰,۲۱	غیرمتنوع	۰,۱۷۹	تنوع پایین
۵	بازه حور	ایستا	۰,۴۸۸	۰,۴۴۷	ایستا	۰,۲۶۹	ایستا	۰,۴۰۱	ایستا	۰,۳۹۳	نیمه متنوع	۰,۳۰۹	نیمه متنوع	۰,۳۶۳	تنوع بالا
۶	زیارت	ناپایدار	۰,۳۲۶	۰,۱۷۴	ناپایدار	۰,۲۴۷	ایستا	۰,۲۴۹	ایستا	۰,۲۳۳	غیرمتنوع	۰,۱۸۵	غیرمتنوع	۰,۲۳۳	تنوع پایین
۷	سلطان آباد نمک	ایستا	۰,۳۹۵	۰,۵۰۴	پایدار	۰,۲۳۹	ایستا	۰,۳۲۹	ایستا	۰,۶۴	متنوع	۰,۳۲۸	نیمه متنوع	۰,۴۲۱	تنوع بالا
۸	دیزباد سفلی	پایدار	۰,۷۲۸	۰,۷۷۵	پایدار	۰,۲۱۶	ایستا	۰,۵۷۳	پایدار	۰,۶۴۴	متنوع	۰,۱۵۸	غیرمتنوع	۰,۳۸۴	تنوع بالا
۹	قاسم آباد	ناپایدار	۰,۲۹۵	۰,۳۲۳	ایستا	۰,۲۰۸	ایستا	۰,۲۷۶	ایستا	۰,۳۳۸	نیمه متنوع	۰,۰۳	غیرمتنوع	۰,۱۹۶	تنوع پایین
۱۰	رباط سفید	ایستا	۰,۴۳۹	۰,۵۵۱	پایدار	۰,۱۹۶	ایستا	۰,۳۹۵	ایستا	۰,۳۶۶	نیمه متنوع	۰,۴۵۸	متنوع	۰,۴۲۳	تنوع بالا
۱۱	گلبقراه	ناپایدار	۰,۳۱۶	۰,۴۳۶	ایستا	۰,۱۹۳	ایستا	۰,۳۱۵	ایستا	۰,۲۰۸	غیرمتنوع	۰,۱۹	غیرمتنوع	۰,۲۱۲	تنوع پایین
۱۲	گوینچوک علیا	ناپایدار	۰,۳۵۵	۰,۴۵۴	ایستا	۰,۱۷۵	ایستا	۰,۳۲۸	ایستا	۰,۴۹۶	نیمه متنوع	۰,۱۶۵	غیرمتنوع	۰,۲۹	تنوع متوسط
۱۳	کج النگ	ایستا	۰,۴۲۲	۰,۴۴۴	ایستا	۰,۱۶۹	ایستا	۰,۳۴۵	ایستا	۰,۲۰۷	غیرمتنوع	۰,۲۷۳	نیمه متنوع	۰,۲۶۶	تنوع متوسط
۱۴	اسلام قلعه	ناپایدار	۰,۲۵۹	۰,۲۰۶	ناپایدار	۰,۱۶	ایستا	۰,۲۰۹	ناپایدار	۰,۳۵	نیمه متنوع	۰,۲۱۲	غیرمتنوع	۰,۲۸۴	تنوع متوسط
۱۵	امام تقی	ناپایدار	۰,۲۴	۰,۲۵۶	ناپایدار	۰,۱۵۸	ایستا	۰,۲۱۸	ناپایدار	۰,۶۲۹	متنوع	۰,۳۱۶	نیمه متنوع	۰,۴۲۸	تنوع بالا
۱۶	صیدآباد	ناپایدار	۰,۳۵۱	۰,۳۵۱	ایستا	۰,۱۲۵	ایستا	۰,۲۷۵	ایستا	۰,۳۳۵	نیمه متنوع	۰,۲۶۹	نیمه متنوع	۰,۳۴۵	تنوع بالا
۱۷	رازون	ناپایدار	۰,۲۵۴	۰,۱۹۵	ناپایدار	۰,۰۷	ناپایدار	۰,۱۷۳	ناپایدار	۰,۳۲۲	نیمه متنوع	۰,۱۱۶	غیرمتنوع	۰,۲۳۵	تنوع پایین
۱۸	درخت سفیدار	ناپایدار	۰,۲۶۱	۰,۲۳۳	ناپایدار	۰,۰۶۲	ناپایدار	۰,۱۸۵	ناپایدار	۰,۲۰۸	غیرمتنوع	۰,۲۵۱	نیمه متنوع	۰,۲۴۳	تنوع پایین
۱۹	سیرزار	ایستا	۰,۴۱۸	۰,۱۶۹	ناپایدار	۰,۰۴۴	ناپایدار	۰,۲۱	ناپایدار	۰,۱۳	غیرمتنوع	۰,۱۰۱	غیرمتنوع	۰,۱۱۲	تنوع پایین
۲۰	معصوم آباد	ناپایدار	۰,۲۸	۰,۱۸۷	ناپایدار	۰,۰۳۱	ناپایدار	۰,۱۶۶	ناپایدار	۰,۲۴۴	غیرمتنوع	۰,۲۳۹	نیمه متنوع	۰,۲۷۸	تنوع متوسط
۲۱	جمالده	ناپایدار	۰,۲۳۲	۰,۰۵۴	ناپایدار	۰,۰۲۷	ناپایدار	۰,۱۰۴	ناپایدار	۰,۰۶۷	غیرمتنوع	۰,۳۸۱	متنوع	۰,۳۱۷	تنوع متوسط

جدول ۶

مقدار همبستگی، ضریب تعیین تعدیل شده و خطای استاندارد برآورد

مقدار همبستگی	ضریب تعیین تعدیل شده	خطای استاندارد برآورد	آماره دوربین واتسون
۰,۴۳۷	۰,۱۹۱	۰,۱۱	۰,۸۹

a. Predictors: (Constant، تنوع زراعی)

b. Dependent Variable: توسعه پایدار

با توجه به جدول (F برابر است با ۲,۳۲ و میزان معناداری آن هم برابر با ۰,۰۴) تنوع فعالیت‌های زراعی به خوبی تغییرات متغیر وابسته (توسعه پایدار روستایی) را تبیین می‌نماید؛ بنابراین فرضیه تحقیق مبنی بر اثرگذاری تنوع فعالیت‌های زراعی بر توسعه پایدار روستایی مورد پذیرش قرار می‌گیرد و مدل رگرسیونی از لحاظ آماری معنی‌دار است (جدول ۷).

جدول ۷

مجموع مربعات، درجه آزادی، میانگین مربعات و سطح معناداری رگرسیون گام به گام

سطح معناداری	F	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	رگرسیون
		۰,۵۸	۱	۰,۵۸	باقی مانده
۰,۰۴	۲,۳۲	۰,۰۱۳	۱۹	۰,۲۴۸	مجموع
			۲۰	۰,۳۰۶	

با توجه به جدول ۹ اهمیت نسبی تنوع فعالیت های زراعی در تبیین توسعه پایدار روستایی به میزان ۰,۴۳ است که بر این اساس می توان معادله رگرسیونی را به شرح زیر ارائه داد (جدول ۸ و ۹).

$$y = (0,2) + (0,43x) \text{ (توسعه پایدار روستایی)}$$

جدول ۸

آزمون رگرسیون چند متغیره گام به گام بین تنوع اقتصاد زراعی و پایداری توسعه روستایی

سطح معناداری	t	ضرایب استاندارد نشده		مدل رگرسیون
		ضرایب استاندارد شده	ضرایب تأثیر	
۰,۰۰۲	۳,۵۳۵	۰,۰۵۷	۰,۲۰۲	عرض از مبدا
۰,۰۴۸	۲,۱۱۶	۰,۴۳۷	۰,۱۵۷	تنوع اقتصاد زراعی

a. Dependent Variable: توسعه پایدار روستایی

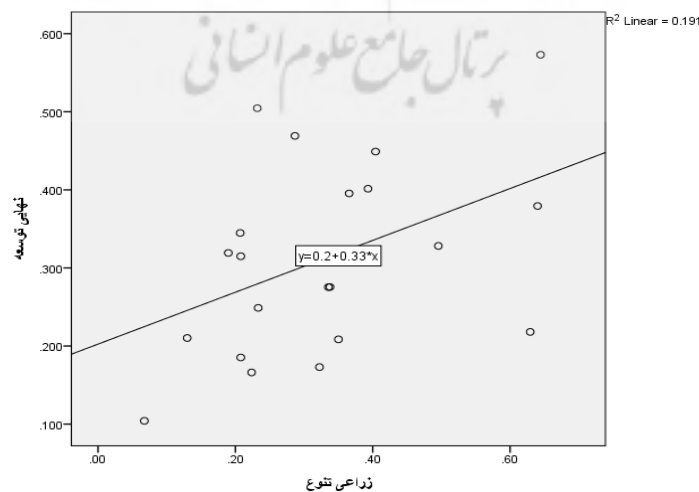
جدول ۹

متغیرهای خارج شده از مدل رگرسیون چند متغیره

مدل رگرسیون	Beta In	آماره تی	سطح معناداری	همبستگی جزئی	هم خطی
تنوع فعالیتهای اقتصادی	b ₁ ۱۴۲-	۰,۴۷۸-	۰,۶۳۸	۰,۱۱۲-	ضریب حداقل تحمل
تنوع غیرزراعی	b ₂ ۲۹.	۰,۱۳۸	۰,۸۹۲	۰,۰۳۲	

a. Dependent Variable: توسعه نهایی

b. Predictors in the Model: (Constant) تنوع زراعی

شکل ۲. میزان تاثیر تنوع فعالیت های کشاورزی بر توسعه پایدار روستایی

همان گونه که در جدول ۹ مشاهده می‌شود از بین سه متغیر مستقل تعریف شده، متغیرهای تنوع فعالیت‌های غیرزراعی و تنوع فعالیت‌های اقتصادی از معادله خارج و تنها تنوع فعالیت‌های زراعی بر تحقق توسعه پایدار روستایی موثر تشخیص داده شد. به طوری که تغییر یک انحراف استاندارد در متغیر تنوع فعالیت‌های کشاورزی باعث تغییر به میزان ۰,۴۳ در متغیر توسعه پایدار روستایی می‌گردد. بنابراین می‌توانیم بگوئیم تنوع فعالیت‌های کشاورزی بر توسعه پایدار سکونتگاه‌های روستایی موثر است. منظور از تنوع فعالیت‌های کشاورزی در مطالعه حاضر تنوع در تولیدات زراعی و باغی (آبی و دیم)، تنوع در واحدهای تولید دامی، درصد خانوارهای دارای تنوع مبتنی بر ترکیب دام سبک و سنگین با کشاورزی است. این امر با عدم توسعه فعالیت‌های بخش غیرکشاورزی در سطح دهستان قابل تبیین است. لذا وجود رابطه خطی و مثبت بین تنوع زراعی و توسعه پایدار روستایی با وجود فعالیت‌های متنوع اقتصادی در زمینه کشاورزی و عدم وجود فرصت‌های غیرزراعی در دهستان مرتبط است. با توجه به اینکه دارای روستائیان عمدتاً زمین و آب است با به کارگیری اصل تنوع در نظام زراعی برای بقای خود و کاهش ریسک عوامل بیرونی می‌کوشند. اما یکی از مهمترین استراتژی‌های ارائه شده در چارچوب الگوی توسعه پایدار روستایی، رعایت اصل تنوع در فعالیت‌های اقتصادی خانوارها است و پایداری زمانی پدید آمده و دوام خواهد یافت که سیستم دارای عناصر متعدد و متنوع باشد. هر اندازه سیستمی متنوع تر باشد، توانایی بالاتری در کاهش اختلالات خارجی و داخلی خواهد داشت و شرایطی را فراهم خواهد نمود که پایداری و پویایی و ثبات سیستم را در طول زمان و در مکان‌های مختلف نه تنها در مقابل تنش‌های درونی که در برابر تنش‌های خارجی سیستم نیز حفظ خواهد نمود (کوچکی، ۱۳۷۷، ۸۶). پژوهش‌های انجام شده نشان می‌دهد که در اقتصادهای پیشرفته با افزایش اشتغال در بخش‌های غیرکشاورزی، درآمد خانواده‌ها بهبود می‌یابد، در اقتصادهای ضعیف نیز رابطه‌ای مستقیم بین افزایش مشاغل غیرکشاورزی و کاهش فقر وجود دارد. زیرا فعالیت‌های غیرزراعی از توانایی بالایی در جذب نیروی انسانی مازاد روستایی برخوردار است و با کاهش مهاجرت‌های روستا-شهری بسیاری از مسایل اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی را در مبداء و مقصد کاهش می‌دهد. همچنین فعالیت‌های اقتصادی متنوع باعث افزایش منابع درآمد و به تبع آن افزایش درآمد خانوار روستایی می‌گردد و از این طریق نابرابری درآمد در نواحی روستایی را کاهش می‌دهد. نیز تنوع منابع درآمدی باعث کاهش فشار بر منابع پایه محیطی و فرسایش اکولوژیکی ناشی از تقاضای بالای آب و زمین برای بخش کشاورزی می‌گردد. با توجه به نکات مطرح شده تنوع اقتصاد روستایی بخصوص در بخش غیرزراعی می‌تواند در تحقق توسعه پایدار روستایی موثر واقع گردد. اما متأسفانه هنوز ساختار اقتصادی بسیاری از نواحی روستایی کشور وابسته به بخش کشاورزی بوده که این خود مانعی در مسیر تحقق توسعه پایدار روستایی است.

نتیجه‌گیری

تنوع بخشی اقتصاد روستایی، به عنوان ابزاری برای سرعت بخشیدن به توسعه اقتصادی در سطوح مختلف به شمار می‌آید؛ این رویکرد به عنوان یکی از مهمترین راهبردهای توسعه و پایداری اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی ایران تلقی شده و تأثیر بسزایی در ارتقای رفاه و امنیت اقتصاد منطقه دارد. چرا که ترکیب مطلوب بخش‌های مختلف اقتصاد در نواحی روستایی، کارایی و بهره‌وری را در تمامی زمینه‌های تولیدی با افزایش مواجه می‌سازد (باسوری و جوان، ۱۳۹۴، ۱۹). تنوع بخشی فعالیت‌های اقتصادی از جمله رویکردهای توسعه پایدار است که به دنبال خود، پایداری اقتصادی، اجتماعی و محیطی را می‌تواند تا حدودی تحقق بخشد. مطالعه حاضر به بررسی نقش تنوع بر توسعه پایدار می‌پردازد. در مطالعه حاضر تنوع در دو بخش کشاورزی و غیرکشاورزی مورد بررسی قرار گرفت. نتایج بررسی نشان داد در دهستان پیوه ژن تنوع در بخش کشاورزی تأثیر آماری معناداری در تبیین توسعه پایدار داشته است. یعنی با افزایش یک انحراف استاندارد در متغیر تنوع فعالیت‌های کشاورزی، توسعه پایدار به اندازه ۰,۴۳ انحراف استاندارد افزایش می‌یابد. با توجه به انزوای جغرافیایی و اقتصاد بسته روستاهای دهستان بدیهی است تنوع فعالیت‌های کشاورزی در پایداری توسعه موثر است، ولی با گسترش بازار و تأثیر انکارناپذیر آن بر فضاهای روستایی و ناپایداری‌های موجود در ابعاد مختلف؛ طبیعی، اقتصادی و اجتماعی مشکل بتواند پایداری سکونت و اشتغال را در درازمدت تضمین نماید. کمبود شاغلین بخش‌های غیرکشاورزی در سطح دهستان (معادل ۲۷,۸ درصد شاغلین) نشانگر این است که تنوع بخشی اقتصاد به معنای واقعی رخ نداده است. در واقع درصد زیاد خانوارهایی که هنوز استراتژی زندگی آنها متکی به فعالیت‌های کشاورزی است، (۳۴ درصد شاغلین صرفاً در بخش

کشاورزی فعالیت دارند) نشان می دهد که فعالیت های غیرزراعی از رشد مطلوبی برخوردار لذا جستجو جهت پیدا کردن منابع درآمدی غیرزراعی متنوع با توجه به توانها و موانع موجود در دهستان جهت تنوع بخشی (زراعی و غیرزراعی) به اقتصاد روستایی برای افزایش پایداری روستایی، ضروری است. بر اساس مطالعات گروهی از محققین "تنوع بخشی دارای دلایلی «خوب» و دلایلی «بد» می باشد. به طوری که در اقتصادهای در حال رشد روستایی، تنوع بخشی منعکس کننده ی پویایی و کسب درآمدها در سطح خانوار می باشد اما در اقتصادهای روستایی راکد، تنوع بخشی منعکس کننده ی تلاش مردم فقیر برای سازش با ریسک های مرتبط با منابع درآمدی می باشد: که این تنوع بخشی به خاطر دلایل بد است" (نیهف، ۲۰۰۴، ۳۲۶). به نظر می رسد روستاهای دهستان پیوه ژن با اقتصادهای راکد مواجه هستند و تنوع زراعی مرتبط با سازش روستائیان فقیر به منظور سازش با ریسک های مختلف است. لذا در تحلیل فعالیت اقتصادی دهستان باید توجه خاصی به فعالیت های جایگزینی (غیرکشاورزی) شود زیرا می تواند فرصت های واقعی را برای توسعه و ایجاد مشاغل جدید جهت کاهش میزان بکارگیری نیروی کار در کشاورزی فراهم نماید.

بررسی ساختار اقتصادی نواحی روستایی کشور، نشان می دهد بخش کشاورزی محور اساسی تأمین معیشت به شمار آمده و در اغلب برنامه های توسعه نیز مهمترین و تنها رکن اقتصادی روستا را شامل می شود، هر چند چنین ساختاری در گذشته با توجه به اقتصاد بسته و ویژگی های روستا و روستائیان قابلیت دوام داشت ولی با گسترش بازار و تأثیر انکارناپذیر آن بر فضاهای روستایی و ناپایداری های موجود در ابعاد مختلف؛ طبیعی، اقتصادی و اجتماعی، مشکل بتواند پایداری سکونت و اشتغال را در نواحی روستایی تضمین نماید (قاسمی، ۱۳۸۹، ۷). این شرایط نه تنها ساختارهای اقتصادی بلکه ساختارهای اجتماعی و محیطی را نیز تحت تأثیر قرار داده (علوی زاده، ۱۳۸۹، ۷ و ۸). به نظر می رسد متنوع سازی فعالیت های اقتصادی در نواحی روستایی کشور برای سرعت بخشیدن به روند توسعه پایدار روستا از ضروریات عصر حاضر به شمار می آید، زیرا ساختار فعلی اقتصاد روستاها توجه به محدودیت های محیطی، اجتماعی و اقتصادی (بویژه در کشورهای توسعه نیافته و ایران) توانایی ایجاد پایداری معیشت در فضاهای روستایی را نداشته و امکان ماندگاری و رقابت در عرصه جهانی شدن را دارا نمی باشند (علوی زاده، ۱۳۸۹، ۴).

منابع

- ازکیا، مصطفی و ایمانی، علی. (۱۳۸۷). توسعه پایدار روستایی. تهران: انتشارات اطلاعات.
- بانک جهانی (۱۳۸۴). راهبرد توسعه روستایی رویکرد نوین بانک جهانی. تهران: موسسه پژوهش های برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی.
- جوان. جعفر. علوی زاده، امیرمحمد و کرمانی. مهدی. (۱۳۹۰). نقش متنوع سازی فعالیت های اقتصادی در توسعه پایدار روستایی. فصلنامه علمی- پژوهشی انجمن جغرافیایی ایران (جغرافیا). ۹ (۲۹)، ۴۳-۱۷.
- رضوانی. محمدرضا و اکبرپور سرانسانکارد. محمد. (۱۳۹۰). تحلیل اعتبارات صنایع بخش کشاورزی و روستایی مطالعه موردی: استان آذربایجان. فصلنامه برنامه ریزی منطقه ای، ۱ (۱)، ۱۵-۱.
- سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان خراسان رضوی. (۱۳۹۷). سالنامه آماری استان خراسان رضوی، استانداری خراسان رضوی. صالحی شانجانی. پروین. (۱۳۸۴). رویکرد حفاظتی به منابع ژنتیکی جنگل های شمال کشور. فصلنامه جنگل و مرتع، ۶۸ و ۶۹، ۶۶-۶۰.
- طاهرخانی. مهدی. (۱۳۸۶). روش های چندشاخصه در جغرافیا. تهران: انتشارات سمت.
- علوی زاده. امیرمحمد، (۱۳۸۹). نقش متنوع سازی فعالیت های اقتصادی در توسعه پایدار روستایی (مطالعه موردی: شهرستان سمیرم). پایان نامه منتشر شده دکتری، دانشگاه فردوسی مشهد. دانشکده ادبیات و علوم انسانی. گروه جغرافیا.
- عینالی. جمشید. (۱۳۹۳). ارزیابی نقش گردشگری خانه های دوم در تنوع بخشی به اقتصاد روستایی (مطالعه موردی: دهستان حصار ولیعصر در شهرستان آوج). مجله پژوهش و برنامه ریزی روستایی، ۳ (۵)، ۹۷-۱۰۷.
- غیاثوند. احمد. (۱۳۹۲). کاربرد آمار و نرم افزار SPSS در تحلیل داده ها. تهران: نشر تیسرا.

قاسمی، مریم. (۱۳۸۹). پایداری جمعیتی سکونتگاههای روستایی شهرستان مشهد با تأکید بر رویکرد متنوع سازی فعالیت های اقتصادی. پایان نامه منتشرشده دکتری، دانشگاه فردوسی مشهد. دانشکده ادبیات و علوم انسانی. گروه جغرافیا.

قاسمی، مریم و جوان، جعفر. (۱۳۹۳). تبیین رابطه‌ی تنوع بخشی فعالیت های اقتصادی و توسعه ی پایدار روستایی مطالعه موردی: شهرستان مشهد. پژوهش های روستایی، ۵ (۲)، ۲۳۷ - ۲۶۲.

کوچکی، عوض. (۱۳۷۷). تنوع زیستی و سلامت جوامع. دومین گردهمایی زعفران و زراعت گیاهان دارویی. گناباد.

محمدی یگانه، بهروز و ولایی، محمد (۱۳۹۳). تنوع بخشی به اقتصاد روستاها جهت تحقق توسعه پایدار مورد: دهستان مرحمت آباد شمالی شهرستان میاندوآب. فصلنامه اقتصاد و فضا و توسعه روستایی، ۳ (۲)، ۵۳ - ۶۸.

مرکز آمار ایران. (۱۳۹۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن، شهرستان مشهد.

موسسه توسعه روستایی ایران. (۱۳۸۱)، توسعه روستایی. مجموعه گزارشهای همایش چالشها و چشم اندازهای توسعه ایران. دفتر چهارم گزارش ۲۴.

یاری حصار، ارسطو، بدری، علی، پورطاهری، مهدی و فرجی سبکبار، حسنعلی. (۱۳۹۰). سنجش و ارزیابی پایداری حوزه روستایی کلان شهر تهران. پژوهش های روستایی، ۲ (۸)، ۸۹-۱۲.

یاسوری، مجید و جوان، جعفر. (۱۳۹۴). تحلیل محدودیتهای تنوع بخشی اقتصاد روستایی مورد: دهستان اشکور علیا. فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۴ (۱۳)، ۳۴-۱۹.

References

- Adepoju, A.O. & Obayelu, O. A. (2013). Livelihood diversification and welfare of rural households in Ondo State, Nigeria. *Journal of Development and Agricultural Economics*, 5 (12), 482-489.
- Alavizadeh, A. M. (2010). The role of diversification of economic activities in sustainable rural development (Case study: Semirom county). Published doctoral dissertation, Ferdowsi University of Mashhad. Faculty of Literature and Humanities. geography department. (in Persian)
- Antonelli, A. Pugliese, P. Beassaoud, O. (2009). Diversifying rural activity.
- Azkiya, M. & Imani, A. (2008). Sustainable Rural Development, Etellaat Publications. Tehran. (in Persian)
- Barrett, C.B. Reardon, T. and Webb, P. (2001). Non-farm income diversification and household livelihood strategies in rural Africa: Concepts, dynamics, and policy implications. *Food Policy*, 26 (4), 315-31.
- Berjan, S. (2014). Rural governance and livelihoods systems diversification in the Western Balkans: comparative case studies of Bosnia and Herzegovina, Montenegro and Serbia.
- Debela, B. Shively, G. Angelsen, A. & Wik, M. (2012). Economic shocks, diversification, and forest use in Uganda. *Land Economics*, 88 (1), 139-154.
- Einali, J. (2014). Evaluating the role of second home tourism in diversifying the rural economy (Case study: Hesar Valiasr in Avaj count). *Journal of Rural Research and Planning*, 3 (5), 97-107. (in Persian)
- Ellis, F. (2000) Rural Livelihoods and Diversity in Developing Countries, Oxford University Press, Oxford, U.K.
- Ellis, F. (2005). Small farms livelihood diversification, and rural-urban transitions: strategic issues in Sub-Saharan Africa. The future of small farms. Kent, UK: IFPRI, *Overseas Dev. Ins. and Imperial College*: 135-149.
- Erokhin, V. Heijman, W. & Ivolga, A. (2014). Sustainable rural development in Russia through diversification: The case of the Stavropol Region. *Visegrad Journal on Bioeconomy and Sustainable Development*, 3 (1), 20-25.
- Farooq, S. (2014). The Rural Non-farm Economy, Livelihood Strategies and Household Welfare in Rural Pakistan, *Technical Paper for 2nd ADB-Asian Think Tank Development Forum To be held on*, 1-35
- Ghasemi, M. (2010). Demographic stabilization of rural settlements in Mashhad county with emphasis on the approach of diversification of economic activities, published doctoral dissertation, Ferdowsi University of Mashhad. Faculty of Literature and Humanities. geography department. (in Persian)
- Ghasemi, M. Javan, J. (2014). Clarification of the Relationship between Diversification of Economic Activities and Sustainable Rural Development Case Study: Mashhad Township, *journal of rural research*, 5 (2), 237-262. (in Persian)
- Ghiasvand, A. (2013). Application of statistics and SPSS software in data analysis. Tisa Publications, Tehran. (in Persian)
- Gianmei, Z. (2014). Rural income diversification patterns and their determinants in China, *Agric. Econ*, 219-231
- Girish, M. (2014). Constraints in diversification of rural economy. *American International Journal of Research in Formal, Applied & Natural Sciences*, 5 (1), 54-64.

- Iran Rural Development Institute (2002). Rural Development. Proceedings of the Conference on Challenges and Prospects for Iran's Development. Fourth Office Report 24. (in Persian)
- Israr, M. Khan, H. Jan, D. & Ahmad, N. (2014). Livelihood Diversification: A Sreatagy for Rural Income Enhancement. *Journal of Finance and Economics*, 2 (5), 194-198.
- Javan, J. Alavizadeh, A.M. Kermani, M. (2011). The role of diversification of economic activities in sustainable rural development. *Geography (Scientific-Research Quarterly of the Geographical Association of Iran)*, 9 (29), 17-43. (in Persian)
- Jianmei, Z. (2014). Rural income diversification patterns and their determinants in China. *Agricultural Economics (Czech)*, 60, 219-231.
- Khatun, D. & Roy, B. C. (2012). Rural livelihood diversification in West Bengal: determinants and constraints. *Agricultural Economics Research Review*, 25 (1), 115-124.
- Kochaki. A. (1998). Biodiversity and community health. The second gathering of saffron and cultivation of medicinal plants. Gonabad. (in Persian)
- Management and Planning Organization of Khorasan Razavi Province (2018). Statistical yearbook of Khorasan Razavi province, Khorasan Razavi governorate. (in Persian)
- Mohammadi-Yeganeh. B. Velayati. M. (2014). Diversification of rural economy to achieve sustainable development Case: northern Marhamatabad dehestan in Meyandoab county. *Journal of Space Economy and Rural Development*. 3 (2), 53- 68. (in Persian)
- Niehof, A. (2004). The significance of diversification for rural livelihood systems. *Food policy*, 29 (4), 321-338.
- Orboi, M. D. (2012). Development of rural communities by diversification of rural economy in the context of sustainable development. *Scientific Papers Animal Science and Biotechnologies*, 45 (1), 450-453.
- Rezvani. M.R, Akbarpour Seranskanrud. M. (2011). Credit Analysis of Agricultural and Rural Industries Case Study: Azerbaijan Province. *Regional Planning Quarterly*. 1 (1), 1-15. (in Persian)
- Salehi Shanjani. P. (2005). Conservation approach to genetic resources of forests in the north of the country, *Forest and Rangeland Quarterly*. 68, 60-66. (in Persian)
- Shtaltovna, A. (2007). Role of Governance in the Diversification of Rural Economy Analysis of Two Ukrainian Cases (Doctoral dissertation, M. Sc. thesis, Ghent University, Belgium).
- Simtowe, F. P. (2010). Livelihoods diversification and gender in Malawi. *African Journal of Agricultural Research*, 5 (3), 204-216.
- Statistics Center of Iran (2016). General population and housing census, Mashhad county. (in Persian)
- Taherkhani. M. (2007). Multidisciplinary methods in geography. Samt Publications. Tehran. (in Persian)
- Valdés A. W. Foster, G. Anríquez, C. Azzarri, K. Covarrubias, B. Davis, S. Di Giuseppe, T. Essam, T. Hertz, A.P. de la O, E. Quiñones, K. Stamoulis, P. Winters, A. Zezza (2008). A profile of the rural poor. Background paper for the IFAD Rural poverty report 2011.
- World Bank (2005). Rural Development Strategy A new approach of the World Bank. Institute of Agricultural Planning and Economics Research. Tehran. (in Persian)
- Yarihesar. A. Badri. A. Pourtaheri. M. Farajisabkbar. H. (2011). Assessing and evaluating the sustainability of rural areas of Tehran metropolis. *Rural Research*, 2 (8), 89-12. (in Persian)
- Yasouri. M. Javan. J. (2014) Analysis of Diversity Constraints in Rural Economy Case: Olya Eshkor drehestan. *Journal of Space Economy and Rural Development*. 4 (13), 34-19. (in Persian)
- Zajda, K. & Dzikowska, E. (2012). Innovative use of resources and diversification of the economic structure of rural areas on the basis of local action group MROGA experience. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 309-320.

How to Cite:

Ghasemi, M., Shakorifard, E. (2022). Measuring the impact of diversity of economic activities on the sustainability of rural development (Case study: Pivjane Rural District of Mashhad County). *Geographical Engineering of Territory*, 6(1), 17-32.

ارجاع به این مقاله:

قاسمی، مریم و شکوری فرد، اسماعیل. (۱۴۰۱). سنجش میزان اثرگذاری تنوع فعالیت های اقتصادی بر پایداری توسعه روستایی (مطالعه موردی: دهستان پیوه ژن شهرستان مشهد). *مهندسی جغرافیایی سرزمین*، ۶(۱)، ۱۷-۳۲.